

Därför är Marx glödhet bland ekonomer igen

Allt fler ledande ekonomer talar om ökad ekonomisk jämlikhet. Hur ska man se på det nyväckta intresset för kommunismens fader?

AV BO ROTHSTEIN

Det verkar som om det våras för Karl Marx. Mina statsvetarkolleger i USA och England låter mig veta att deras studenter vill läsa och veta mer om Marx.

Vid mitt eget lärosäte, Göteborgs universitet, kan man numera se affischer från *Marxistiska studenter* som anordnar studiecirkelar och seminarier. Sådant har man inte sett sedan det sena 1970-talet. Internationellt ledande publikationer som *Financial Times* och *The Economist* publicerar artiklar med rubriker som ”[Varför Karl Marx är mer relevant än någonsin](#)” och ”[Karl Marx har mycket att lära dagens politiker](#)”. Till detta kan man naturligtvis lägga den enorma uppmärksamheten kring franska nationalekonomen Thomas Pikettys bok *Kapitalet i det tjugonde århundradet* (2013). I svensk kontext har den vänstersocialdemokratiska tankesmedjan Katalys nyligen publicerat en omfattande antologi från projektet ”Klass i Sverige” vilken fått stor uppmärksamhet, i vilken sociologiprofessorn Göran Therborn, som är en världens internationellt mest kända marxistiska samhällsvetare, spelat en ledande roll.

Det finns förvisso grund för detta förnyade intresse för Karl Marx tänkande. Man kan peka på att västvärlden, trots en kvantitativt enormt stor satsning på nationalekonomisk forskning, inte lyckats finna något botemedel mot kapitalismens inneboende förmåga att med jämna mellanrum skapa svårartade ekonomiska kriser.

Den tidigare så dominerande Chicago-skolan som pläderade för att fördelningspolitik var av ondo, har kommit i vanrykte och alltfler ledande ekonomer lägger nu vikt vid värdet av ökad ekonomisk jämlikhet. Ett exempel är den amerikanska organisationen ”[Economists for Inclusive Prosperity](#)”, vars hemsida inleds med orden: ”Vi lever i en tid av häpnadsväckande ojämlikhet”. Organisationen samlar nu flera internationellt synnerligen framstående ekonomer som till exempel Daron Acemoglu vid MIT och Dani Rodrik vid Harvard.

Man kan till detta lägga den sedan 1980-talet starkt ökande ekonomiska ojämlikheten i OECD-länderna. Sverige är faktiskt ett av de länder där ojämlikheten ökat mest de senaste decennierna. Vi är nu i ett läge där inte mindre än fyra tunga internationella ekonomiska institutioner – Världsbanken, Internationella Valutafonden, OECD och även World Economic Forum – varnar för att denna ojämlikhet inte är långsiktigt socialt hållbar. Noterbart är att dessa organisationer tidigare inte brukade anse att ekonomisk ojämlikhet var ett problem av vikt.

Hur skall man förhålla sig till detta nyväckta intresse för Marx och de frågor han reste?

Min uppfattning är att det nästan alltid funnits något i grunden anti-intellektuellt i förhållandet till Marx och marxismen. Antingen har man kommit att närmast totalidentifiera sig med Marx tänkande och kallat sig ”marxist”, en beteckning som Marx i ett berömt uttalande faktiskt tog avstånd ifrån. Eller så har man tagit totalt avstånd och beskyllt Marx för alla de svårartade politiska försyndelser som de många realsocialistiska regimerna vi sett har åstadkommit.

Det förefaller orimligt att en politisk teori som utformades för 150 år sedan till alla delar skulle vara relevant idag. Ett mera sekulärt förhållningssätt till vad Marx har att säga oss, vad som kan vara värt att lyfta upp och vilka fallgropar som visat sig, är vad som behövs. Redan nämnd är frågan om kapitalismens förmåga att skapa svårartad ekonomisk ojämlikhet.

Denna ekonomiska ojämlikhet, visar forskningen, tenderar såsom Marx förutspådde att spilla över på politiken i så motto att den representativa demokratin tenderar att leverera policys som gynnar de mera besuttna väljarna i samhället. Dessa röstar i större utsträckning, har mer resurser att påverka och större tillgång till de kanaler som politiker tar hänsyn till. Detta gäller i såväl det superkapitalistiska USA som i det mer jämlikhetsorienterade Sverige.

Ett annat område där Marx analyser visar sig bli sannspådda är den alienation som han menade uppstod i den kapitalistiska organiseringen av produktionen. Genom att sakna inflytande över arbetsprocessens organisation uppstår enligt Marx teori ett ”förfrämligande” mellan människan som arbetar och arbetsprocessen.

Vi ser detta tydligt idag i ökningen av de olika former av sjukdomstillstånd som går under beteckningar som utbrändhet, och som mycket ofta har sin grund i dysfunktionella arbetsförhållanden. Man kan också se detta i de studier som nu under snart fyra decennier gjorts av företag som ägs och/eller styrs av personalen. Sådana företag är tämligen ovanliga i

Sverige men märkligt nog mycket vanligare i länder som USA, Italien, Storbritannien, Spanien och Frankrike.

Studierna visar att dessa företag inte bara klarar sig väl ekonomiskt utan också att de som arbetar i dessa företag har en betydligt högre grad av tillfredsställelse med sin arbetssituation än företag som styrs (direkt eller indirekt) av kapitalägare.

Vilka fallgropar finns det då att se upp med i denna Marx-renässans? En är att Marx måste ha misstagit sig totalt när det gäller vilken social klass som skulle kunna vara huvudaktören bakom skapandet av det nya socialistiska samhället. Hittills har inte vi inte sett skymten av att industriarbetarklassen varit förmögen till detta, vare sig när det gäller att faktiskt åstadkomma en sådan samhällsförändring eller att intellektuellt skissera hur ett sådant samhälle skulle organiseras.

Förstatliganden och planhushållning har visat sig vara svårt dysfunktionella metoder och inte kommit i närheten av något som man kan likna vid ekonomisk demokrati.

Idag ser vi dessutom en starkt krympande industriarbetarklass som dessutom till stor del stöder främlingsfientliga och nationalistiska partier. Det har faktiskt aldrig varit så att den underordnade sociala klassen kunnat vara drivkraften bakom en övergång från ett produktionssätt till ett annat.

Trots många slavuppror var det inte slavarerna som drev fram övergången till feodalismen. På likartat sätt var det inte bönderna som, trots sina många revolter mot den jordägande aristokratin, hade något att skaffa med övergången från feodalism till kapitalism. I båda dessa fall har det krävts att en ny social klass trätt fram som bärare av den nya ekonomiska ordningen. En underordnad klass kan ta strid om kakans fördelning, men uppenbart inte baka den nya kakan.

Detta ser man också idag. Det är till stor del i den mest kunskapsintensiva delen av produktionen som vi ser att olika former av medarbetarägande nu utvecklas. Skälet till detta är att där kan man inte som ägare ha särskilt mycket makt av det enkla skälet att ägarna av kapitalet inte har en aning om vad som måste göras. Tillgångarna i dessa företag sitter bokstavligen i huvudet på medarbetarna och därför är det centralt att motivera och engagera dessa på ett tydligare och mera direkt.

Ett exempel, av många, på detta är en DN-debattartikel som publicerades för sex år sedan av sex mycket framgångsrika ägare till sådana företag. Deras första krav till landets politiker var

att det måste bli enklare för dem att göra sina medarbetare till delägare (DN 2015-03-15).

Den sociala klass som kommer att kunna skapa ett nytt produktionssätt är således vad man kan kalla ”kunskaps- och informationsklassen” medan det industriella proletariatet som Marx hoppades på antalsmässigt tynar bort och förlorar i politiskt betydelse. Det senare såg man nyligen tydligt prov på då LO helt sattes åt sidan vid uppgörelsen om förändringen av arbetsrätten.

Det andra märkliga grundläggande misstaget hos Marx var att hävda att makten över företagen i ett marknadsekonomiskt samhälle kommer från ägandet av kapitalet. Som den snillrike amerikanske ekonomen David Ellerman visat kan detta omöjligt stämma. Kapitalägarnas rätt att leda företag kan inte grundas på deras ägande av kapitalet. I stället kommer det från konstruktionen av vad som kan benämnas *hyreskontraktet*. När arbetskraften (= de anställda) och kapitalet (= kapitalägarna) möts på marknaden är det inte förutbestämt på vilket sätt kontraktet dem emellan kommer att utformas. Kapital kan hyra in arbetskraft (dvs anställa personer), men arbetskraften kan också hyra in kapitalet. Eller så kan någon tredje part hyra både arbetskraft och kapital. De direkta kontrollrättigheterna över användningen av kapitalet och arbetskraften i produktionen bestäms således av riktningen i ”hyreskontraktet”: vem som anställer eller hyr vad eller vem. Om kapital hyr arbetskraft bestämmer kapitalet över produktionen. Men om arbetskraften hyr (dvs lånar) det kapital som behövs i företaget, så bestämmer arbetskraften över produktionen.

Denna kontraktsteori om makten över företag förändrar i grunden parametrarna för att upprätta ekonomisk demokrati. Att inte inse vikten av denna logik har förmodligen varit den marxistiska och socialistiska vänsterns viktigaste misstag. De misslyckade idéerna bakom löntagarfonder och förstatligande har byggt just på den kapitalistiska ordningens grundidé att ägande av kapital skall ge makt i produktionen.

Men så behöver, som Ellerman visat, inte alls vara fallet. Paradoxalt nog är personalägda företag betydligt vanligare i det ”superkapitalistiska” USA och konservativt styrda Storbritannien än i Sverige. Det beror på att lagstiftningen där tillåter att de anställda kan, till exempel via en personalstiftelse, köpa sitt företag med företagets kommande vinster som ekonomisk säkerhet. Det är således de anställda som via demokratiska principer styr företaget (och väljer styrelse).

Kapitalägarna får sin avkastning men utövar inget inflytande över produktionen. De anställda riskerar inte några egna pengar när de övertar företaget, utan lånar det kapital som företaget

behöver, med företaget som säkerhet. Detta är förbjudet i Sverige som dessutom enligt EU har de sämsta institutionella villkoren inom unionen för att sådana företag skall kunna bildas. Till detta kommer att i USA underlättas detta av förekomsten av förmånliga skatteregler och möjligheter till statliga lån. Denna politik för ekonomisk demokrati stöds intressant nog av både det republikanska och det demokratiska partiet, vilket gjort att nästan tio miljoner löntagare i USA nu arbetar i sådana företag.

I Sverige är emellertid intresset för en sådan modell mycket begränsat, förmodligen för att LO starkt har motsatt sig detta eftersom en sådan lösning skulle innebära en mindre och starkt förändrad roll för facket. Intellectuella som är knutna till LO argumenterar ofta att ekonomisk demokrati är detsamma som ett starkt fack. Men fackföreningar är ju alltid i opposition och från ett demokratiskt perspektiv är detta lika med ett styrelseskick där oppositionen aldrig finge komma till makten. Historiens ironi är således denna: Ju starkare den industriella arbetarklassen är organiserad, desto lägre är utsikterna för etablering av vad Marx drömde om, nämligen ekonomisk demokrati.